

The main trend of valuation is purism. The researchers sought to avoid common elements with Russian, Polish. The Kyiv school (A. Krymsky, Y. Timchenko, O. Kurilo) was against the international elements in the language and offered to replace them with artificial words. The folk language for representatives of this course has advantages, because it is understandable and does not change quickly, in contrast to the artificial book language. But writers in their literature practice use artificial words rarely. The Kharkiv school (O. Syniavsky, M. Sulyma, M. Nakonechnyi) considered borrowing to be a natural phenomenon. Other terms used in literature, when there is no corresponding word in the Ukrainian language, and also with a stylistic purpose. Writers want to create a professional environment, to establish the language of the intelligents. Even writers who in theory have opposed other language words use them.

Linguists used principles of terminology development to standardize general vocabulary.

УДК 81'38

Анастасія Синиця

ЧИ МОЖЕ БУТИ СЕНС БЕЗ СМISЛУ АБО СМISЛ БЕЗ СЕНСУ?

Стаття присвячена питанню функціонування лексем «сeнс» і «сmисл» в сучасній українській мові. Аналіз значення цих понять базується на їхньому функціонуванні в різних типах дискурсу. Дослідження філософських джерел дало можливість автору прийти до висновку про правомірність вживання лексеми «сmисл» як терміна філософії.

Ключові слова: *сeнс, смисл, термін, філософія, мовознавство.*

The article is dedicated to the issue of the functioning of the lexemes «meaning» and «sense» in the modern Ukrainian language. The analysis of the meaning of these concepts is based on their functioning in different types of discourse. The study of philosophical sources gave author the opportunity to come to the conclusion about the legality of the use of lexemes «meaning» as a term of philosophy.

Keywords: *sense, meaning, term, philosophy, linguistics.*

Розрізнення значень слів, термінів і їх правильне вживання забезпечує безперервний рух наукового знання вперед. Розвиток науки, техніки, культури і суспільства в цілому

спонукає до створення й укорінення нових слів, до розширення парадигматичних, зокрема синонімічних відношень. Усе частіше це спричинює поплутання слів, близьких за значенням, а інколи і взагалі їх віднесення до синонімів. Наприклад, «Смисл (*сене*) життя» [Електронная библиотека Князева], «Я вирішила зробити цю тему лише для опитування, так як тема про *сене* (*смисл*) життя вже є.» [Освітні веб-ресурси], «*Сене* участі України в Євро-2016», «Головний *смисл* поїздки збірної України на Євро – психологічна реабілітація збірної Росії. Аби там себе не відчували найгіршою командою континента”. – Петро Олещук» [Аргумент].

Чи справді близькі за значенням слова завжди є синонімами на позначення того самого явища? Для того, щоб відповісти на це запитання, треба заглибитись у семантику слова. Це стосується і встановлення відношень між лексемами *смисл* і *сене*, що давно увійшли в ужиток в українську літературну мову.

Словники сучасної української мови, засвідчують, що ці два слова розрізняються значенням:

«Сене, у, чол. 1. Суть чого-небудь; зміст... 2. Розумна підстава; рація. ... Мати сене – те саме, що Мати рацію... 3. Мета, основне призначення чого-небудь...» [СУМ: 124];

«Смисл, у, чол. 1. Уявлення про щось, поняття, розуміння чого-небудь... // Роль, важливість чого-небудь... 2. Внутрішній зміст, суть чого-небудь; значення... 3. Мета, завдання, призначення чого-небудь... // *розм.* Користь, вигода...» [СУМ: 405].

У тлумаченнях цих слів наявна відмінність між двома поняттями. У визначенні лексеми *смисл* експліковано складник розуму, тобто здатність людини мислити, відображати і пізнавати, тоді як *сене* – це вже щось осмислене, щось переведене на наступний рівень – від осмислення і мислення до змісту. Сене – це оформлений у конкретне знання смисл.

Проте хоч ці слова зафіксовано в академічному словнику сучасної української мови, немає єдності щодо рекомендацій стосовно їхнього вживання. Зокрема вказано на розмовний характер лексеми *смисл* і потребу замінювати її лексемами *зміст*, *значення*, *глузд*, *сене*, *рація* залежно від контекстного значення [Культура... 1990: 62 – 63].

Мовна ж практика засвідчує непоодинокі факти функціонування цієї лексеми в сучасній українській мові, зокрема як філософського терміна. Проблема розрізнення *сенсу* і *смыслу* постала ще на самому початку формування у філософії своєї термінології. Пошук смислу в повсякденній реальності – одне з одвічних питань філософії. Смысл – це той виклик, що кидає людина неосягнутому і не підвладному їй довкіллю. Термін *смысл* у філософському дискурсі має широку й вузьку інтерпретацію: «поняття, що позначає віднесеність знака, явища, події до людини або деякої вищої істоти (широке вживання); поняття, що характеризує зміст мовних висловлювань (вузьке вживання)» (переклад – *Синиця А.*) [Касавин 2009].

В історії філософії проблему смислу розглядали у філософських працях античні філософи. Одним із перших, хто звернув увагу на потребу встановлення відношень між іменем і предметом, який воно позначає, називають Платона. У діалозі «Кратил» філософ розмірковує про адекватність імені «за природою» і «за домовленістю», тобто про відношення назви до того, що називається. З погляду істориків філософії, вперше думку про зв'язок слів з людським уявленням про них висловив Аристотель [Аристотель 1978: 93].

Наступним кроком у пізнанні сутності поняття *смысл* стали міркування стоїків, які крім того, що позначає (мовне вираження), і реальної речі (об'єкта позначення), ввели ще третій компонент – те, що позначається, у смислі мислимого і предмета, що мається на увазі [див., напр.: Секст Емпирик 1976: 329]. У стоїків *смысл* уподібнювався посереднику між річчю, що викликає уявлення, й уявленням як психічною, чи ментальною, структурою. Саме погляди стоїків заклали основи того, що пізніше німецький філософ, один із засновників сучасної символістської логіки Готлоб Фреге (1848 – 1925) назвав «смыслом мовного висловлення».

Г. Фреге увів категорію «смысл», поява якої мотивована потребою розрізнення імені (виразу), значення та смислу, а не лише імені та значення, як це було раніше. Учений у своїй праці «Про *смысл* і значення» чітко розрізняє поняття *смысл* і *значення*. «Коли слово вживають звичайним способом, тоді те, про що хочуть сказати, є його значенням.

Але іноді хочуть сказати що-небудь про самі слова або про їх смисл. Таке трапляється, наприклад, коли ми передаємо чужі слова за допомогою прямої мови. Тоді слова, що вимовляються нами, позначають перш за все слова іншої людини, і лише ці останні мають звичайне значення. В цьому випадку ми маємо справу зі знаками знаків. Таким чином, вербальному образу в лапках не може бути приписано звичайне значення» (переклад – *Синиця А.*) [Фреге 2000: 231–232].

Беручи до уваги міркування Г. Фреге, можна виокремити такі відношення: значення – сенс, зміст – смисл. «Значення, я, сер...2. Суть чого-небудь; зміст» [СУМ: 648]; «Зміст, у, чол 1. Те, про що говориться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується (перев. у книзі, статті і т. ін.). ... 2. Суть, внутрішня особливість чого-небудь. ... 3. Розумна основа, мета, призначення чого-небудь. ...» [СУМ: 624]. Визначення смислу, сенсу, значення і змісту, подані у Словнику української мови, дають підстави стверджувати, що смисл і зміст мають за основу складник розуму, тоді як сенс і значення – відчуття. Отже, розмежування цих слів у термінологічному значенні мотивоване їх семантикою.

Крім того, варто враховувати, що для Фреге і його послідовників значення пов'язане із загально визначеним, універсальним розумінням слова, а смисл – це те, що мають на увазі, що приховує слово як вербальний знак. Тому смисл є явищем вторинним, яке виникає в результаті занурення у глибину прихованої за словами інформації. Смисл не може виникнути без значення, він є його породженням. Тому у відношеннях між *значенням* і *смислом* значення – первинне, а смисл – вторинний. Такі ж відношення спостерігаємо між лексемами *значення* і *зміст*, що може слугувати підставою для звуження вживання лексеми *смисл* як філософського терміна і поступовою заміною його лексемою *зміст*.

Водночас філософія розглядає *смисл* і як одну з ознак імені, що характеризує його зміст. У такому разі смисл охоплює усе, що піддається розумінню.

У феноменології Едмонда Гуссерля (1859 – 1938) смисл, або ноема, схарактеризований такими рисами, як ідеальність і об'єктивність, що відрізняють його від конкретної

ментальної події, тобто акту позначення чи осмислення, з одного боку, і трансцендентального способу уподібнення смислу, чи ноєзиса, – з другого.

У герменевтиці, що виникла раніше, але потім частково злилася з феноменологією, сьогодні існує два типи герменевтичних методів, що відрізняються щодо смислу: розгортання і редукція смислу. Перший метод отримав загальнофілософське визнання. Серед його прихильників називають Г.-Г. Гадамера, М. Хайдеггера, уже згаданого Е. Гуссерля, В. Дільтея, Ф. Шлейєрмахера. Другий метод визначають як спеціально науковий, що застосовують у літературознавстві, правничій науці, психології, етнографії, які виходять з семіотичної і лінгвоаналітичної традиції, тоді як завдання спеціальних герменевтичних теорій формулюють як методологічні правила реконструкції і розуміння авторського смислу; мету філософської герменевтики вбачають в аналізі мовного досвіду як особливої форми ставлення людей до світу [Луков 2006]. Тому у смислорозгортувальній (філософській) герменевтиці смисл є змістом складних смислових структур, що можуть бути віднесені до певних початкових хвилювань. Розуміння – це зворотний процес переведення смислової структури в «духовну життєвість її джерела», тобто у знятий нею історичний досвід.

Цікаво, що як у феноменології, так і в позитивізмі смисл (ноєма) виступає як те загальне, що об'єднує різні мовні феномени, це характеристика синонімічних висловів, що мають різне значення (денотат).

У цілому філософія ХХ ст. інтерпретувала поняття «смисл» з позицій субстанціоналізму чи функціоналізму, які частково збігалися з протилежностями атомізму і холізму, натуралізму і культуроцентризму. Прихильники субстанціоналізму вважали, що смисл (слова, дії, реальності) – це те, що можна локалізувати, знайти і зрозуміти з певною долею успіху. Прихильники функціоналізму не розглядали жодного смислу ні в мові чи в мізках людини, ні в суспільстві чи у природі, якщо він не внесений до них людиною. Знайдено й зрозуміло може бути лише те, що зроблено й продумано людиною. Зважаючи на те, що люди відрізняються один від одного, успіх порозуміння також обмежений [Касавин 2009].

Сьогодні у філософії *смысл* – це «1) особливий зміст, яким людина наділяє прояви своєї життєдіяльності, предмети та явища об'єктивного світу в процесі його духовно-практичного освоєння і внаслідок цього надає їм певного значення в системі людської культури, в ієрархії суспільних цінностей. Характеризуючи суспільні властивості речей, *смысл* наголошує їх місце в житті людини, вказує на їхнє суспільно-історичне призначення. У цьому розумінні говорять про *смысл буття*, *смысл праці*, *смысл життя* тощо. В ідеалістичній філософії, зокрема екзистенціалізмі, *смысл* часто набирає містичного значення; 2) характеристика виразів природних, спеціальних наукових і штучних мов, яка визначає правомірність вживання цих виразів у межах даної конкретної мови. Напр., у межах мови квантової механіки правомірний вираз: «*Электрон має імпульс*», але неправомірний: «*Электрон має руки*». Тому перше висловлювання має *смысл* (є *смысловим*), а друге не має *смыслу* (є неосмисленим, безглуздим). Критерієм осмисленості виразів служать закони функціонування мов, зокрема для природної мови – правила граматики. Слід відрізнити неосмислений вислів від хибного. Ця осмисленість виявляється в тому, що хибне висловлювання є осмисленим і його заперечення дає істинне висловлювання, а заперечення безглузлого – завжди дає безглуздий вислів» [Філософський... 2002: 590].

Терміна *смысл* у філософських енциклопедичних словниках, доступних нам, а отже, й у філософському дискурсі не зафіксовано. Крім того, цієї лексеми немає й у словниках сучасної російської мови. Звідки ж з'явилася вона в українській мові?

Сучасний словник іншомовних слів подає *смысл* і *смысл* як синонімічні слова, пов'язуючи походження лексеми *смысл* з латинською мовою і описуючи так її значення: «[лат. *sensus* – *смысл* < *sentio* – уважаю] – суть, значення чого-небудь» [Сучасний словник-мінімум...2008: 590].

На нашу думку, для кращого розуміння значення лексем *смысл* і *смысл* треба звернутися до інших мов, які допоможуть заглибитись у їхню внутрішню форму.

«Смысл» був запозичений із польської мови. Польське *sens* походить від лат. *sensus* «почуття, свідомість, розум, значення,

зміст, думка», важливо, що іменник пов'язаний із *sentio* «відчуваю, розумію» [Słownik języka polskiego 1997].

В англійській мові *sense* (сенс) використовується для позначення чуттєвої категорії, глузду, чуття. Тоді, як *meaning* (смысл) окреслює змістовий і понятійний складники, дослівно перекладається як «значення» [Longman...].

У французькій мові для слова *le sens* первинним є значення відчуттів, але тлумачать його як «смысл» і подають синонімом до слова *la signification* – у перекладі «значення, смысл». У дефініції слова *le sens* акцент робиться саме на чуттєве [Le Nouveau Petit Robert 1993: 2071].

Як свідчать лексикографічні джерела англійської і французької мов, слова *сенс* і *смысл* мають різні внутрішні форми. *Сенс*, як бачимо, пов'язаний з відчуттями, а *смысл* – із значенням. Крім того, варто звернути увагу на функціональну активність лексеми *смысл* у філософському дискурсі, що є підставою для визначення її як філософського терміна.

Розглянувши усі наведені визначення, можемо виокремити крім відношень «значення – сенс», «зміст – смысл» ще й – «сенс – відчуття», «смысл – мислення». Постає питання, то що ж було первинним, відчуття чи мислення? На нашу думку, первинним є відчуття. Підтвердженням цієї тези є схема структури основних форм прояву психіки особистості:

Рисунк 1 – Структура основних форм прояву психіки особистості

Отже, *смысл* – це певним чином оформлений *сенси*. Якщо *сенси* частково відтворює внутрішній стан людини, то *смысл* відображає результати внутрішнього мислення, міркувань людини щодо пізнання й освоєння довкілля і виявляється, насамперед, за допомогою вербальних знаків. Актуалізація сенсу відбувається через поведінку людини, що відображає її внутрішній стан.

Розглянувши названі лексеми з різних боків, можемо сказати, що обидві, безумовно, є семантично складними, багатощаровими структурами, що потребують не лише функціонального, а й значеннєвого розмежування.

Аргумент [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://argumentua.com/tsitaty/sens-uchast-ukra-ni-v-vo-2016>.

Аристотель. Сочинения: в 4 томах. – Т.2 / Ред. З.Н. Микеладзе. – М. : Мысль, 1978. – 687 с.

Касавин И.Т. Смысл / И. Т. Касавин // Энциклопедия эпистемологии и философии науки / Редактор /составитель Касавин И. Т. – М. : «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2009. – С. 1248.

Кроль В. М. Психология та педагогика / В. М. Кроль – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая шк., 2004. – 325 с.

Культура української мови: Довідник / С. Я. Єрмоленко та ін. ; за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь , 1990. – С. 62 – 63.

Луков В. А. Теория персональных моделей в истории литературы / В. А. Луков. – М. : Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2006. – 103 с.

Освітні веб-ресурси. Форум [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://galanet.at.ua/forum/28-89-1>.

Секст Эмпирик. Сочинения в 2-х томах. – М. : Мысль, 1976. – Т. 2. – 421 с.

Словник української мови: в 11 томах / ред. коллег. І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 9.

Сучасний словник-мінімум іншомовних слів / О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2008. – 798 с.

Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук та ін. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Фреге Г. Размышления о смысле и значении // Фреге Г. Логика и логическая семантика : сб. тр. / пер. с нем. Б. В. Бирюкова / под ред. З. А. Кузичевой. – М. : Аспект Пресс, 2000. – С.230 – 247.

Электронная библиотека Князева. Книги, учебники, рефераты [Электронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/etika/part1/014.htm>.

Le Nouveau Petit Robert. – Paris. : Dictionnaires le Robert, 1993. – 2492 p.

Longman Dictionary of Contemporary English [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://global.longmandictionaries.com>.

Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa (pierwodruk 1958-1969). Przedruk elektroniczny 1997.

REFERENCES

Argument. Retrieved from: <http://argumentua.com/tsitaty/sens-uchast-ukra-ni-v-vro-2016> (in Russ.)

Aristotle Works: in 4 volumes. Z.N. Mikeladze (Ed.). (Vol. 2). Moscow: Mysl' (in Russ.)

Billodid, I. K. (Ed.). (1970 – 1980). *Dictionary of the Ukrainian language*. (Vol. I – XI). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)

Doroszewskiy, W. (Ed.). (1997). *Słownik języka polskiego*. Warszawa (pierwodruk 1958-1969). Przedruk elektroniczny (in Polish)

Educational web resources. Forum. Retrieved from: <http://galanet.at.ua/forum/28-89-1> (in Ukr.)

Electronic library of Knyazev. Books, textbooks, abstracts. Retrieved from: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/etika/part1/014.htm> (in Russ.)

Frege, G. and Kuzicheva, Z. A. (Ed.). (2000). Reflections on the meaning and significance. *Frege, G. Logic and Logical Semantics*. Moscow: Aspect-Press (in Russ.)

Kasavin, I.T. (2009). Meaning. *Kasavin, I.T. (Ed.). Encyclopedia of epistemology and philosophy of science*. Moscow: Kanon + (in Russ.)

Kroll, V. M. (2004). *Psychology and Pedagogy: Teach. Manual*. Moscow: Vysshaya shkola (in Russ.)

Le Nouveau Petit Robert. (1993). Paris: Dictionnaires le Robert (in French)

Longman Dictionary of Contemporary English. Retrieved from: <http://global.longmandictionaries.com>. (in English)

Lukov, V. A. (2006). *Theory of personal models in the history of literature*. Moscow: Publishing house of the Moscow Humanitarian University (in Russ.)

Rusanivskii, V. M. (Ed.). Yermolenko, S.Ya. and others (1990). *Culture of the Ukrainian language*. Kyiv: Lybid' (in Ukr.)

Sextus the Empiricist. (1976). Works in 2 volumes. (Vol. 2). Moscow: Mysl' (in Russ.)

Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Philosophical encyclopedic dictionary.* Kyiv: Abris (in Ukr.)

Skopnenko, O.I. and Tsimbalyuk, T.V. (2008). *Modern dictionary of foreign words.* Kyiv: Dovira (in Ukr.)

Статтю отримано 12.05.2017

Anastasiia Synytsia

COULD THERE BE A SENSE WITHOUT MEANING OR MEANING WITHOUT SENSE?

The article is dedicated to the issue of the functioning of the lexemes «meaning» and «sense» in the modern Ukrainian language. The analysis of the meaning of these concepts is based on their functioning in different types of discourse. The study of philosophical sources gave author the opportunity to come to the conclusion about the legality of the use of lexemes «meaning» as a term of philosophy. Meaning – it's a definite sense of meaning. If sense partially reproduces the internal state of a person, then the meaning reflects the results of internal thinking, human thoughts concerning knowledge and development of the environment and is manifested, first of all, with verbal signs. Actualization of sense occurs due to human behavior, reflecting its internal state.

The modern dictionary of foreign words gives meaning and sense as synonymous words, linking the origin of tokens meaning in Latin. In our opinion, in order to better understand the meaning of lexem, meaning and meaning, we need to turn to other languages, which will help to deepen into their internal form.

Consequently, meaning is a meaningful sense. If the sense partially reproduces the internal state of a person, then the meaning reflects the results of internal thinking, human thoughts concerning knowledge and development of the environment and is manifested, first of all, with verbal signs. Actualization of sense occurs due to human behavior, reflecting its internal state.

Having considered the named tokens from different directions, we can say that both are, of course, semantically complex, multilayered structures that require not only functional, but also semantic separation.